

*Apžvalgos. Recenzijos. Pastabos.
Opinions. Reviews. Observations
Überblicke. Rezensionen. Anmerkungen*

REIKŠMINGAS BALTISTIKOS VEIKALAS

Baltistik: Aufgaben und Methoden. Herausgegeben
von Alfred Bammesberger, Heidelberg, 1998:
Universitätsverlag C. Winter, 455 P.

Šimtmetines tradicijas turinti vokiečių baltistika praturtėjo dar vienu reikšmingu veikalu: garsioji Heidelbergo Carlo Winterio leidykla išleido knygą, kurią tikrai gali džiaugtis įvairių baltistikos sričių tyrinėtojai. Knygoje skelbiama 1995 m. lapkričio 9–12 d. Katalikiškajame Eichstätt universitete įvykusios tarptautinės konferencijos pranešimai. Konferencija buvo organizuota Eichstätt universiteto profesoriaus, taip pat ir šio leidinio redaktoriaus profesoriaus Alfredo Bammesbergerio iniciatyva, jos planą dar 1994 m. aptarusio su kitais dvieju žymiais vokiečių baltistais Raineriu Eckertu ir Jochenu D. Range.

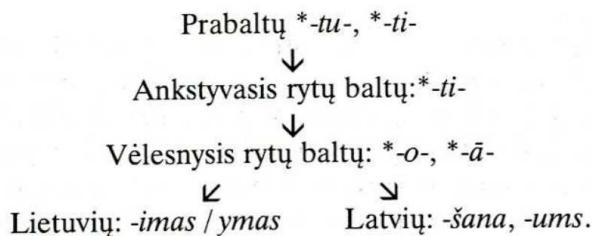
Šioje rūpestingai išleistoje knygoje skelbiami 38 pranešimai, parašyti vokiečių, anglų (5 pranešimai) ir italų (1 pranešimas) kalbomis. Pagal tematiką jie skirti penkioms grupėms: baltų kalbos (Baltsich), senoji prūsų kalba, lietuvių kalba, latvių kalba ir penktoji sunkiai į šias konkretias grupes įspraudžiama, įvairiomis literatūros, tautosakos, mitologijos problemomis skirta pranešimų grupė – bendresnieji klausimai (Übergreifende Fragestellungen). Labai plati ir pranešimų autorų geografija: Berlynas, Bochumas, Eichstättas, Florencija, Greifswaldas, Hallé, Heidelbergas, Jena, Krokuva, Leidenas, Milanas, Münchenas, Münsteris, Padua, Parma, Pisa, Ryga, Salzburgas, University Park, Verona, Vilnius.

Suprantama, jog tik atskirų sričių specialistai gali išsamiau išnagrinėti visus šiame leidinyje skelbiamus pranešimus. Šios anotacijos tikslas tik pasidžiaugti šiuo vertingu baltistikos veikalu ir nors bendrais bruožais atskleisti jo turinį.

Albertas Rosinas (*Zur Frage der Motivierung des morphologischen Wandels in den baltischen Sprachen*, p. 17–22) apžvelgia būdingesnius baltų kalbų morfologijos pakitimų parodo šių pakitimų ryšį su atitinkamais fonologiniais pakitimais, kurių svarbiausi ilgųjų dvibalsių trumpėjimas, tautosilabinių *an*, *en*, *in*, *un* pokyčiai atskirose baltų kalbose, ilgųjų balsių ir dvibalsių pasikeitimas, baltiškojo *u prieš *ō išnykimasis.

Sauliaus Ambrazo straipsnis (*Diachronische Stratifizierung der grundlegenden Wortbildungstypen bei Verbalabstrakta im Ostbaltischen*, p. 23–32) skirtas

rytų baltų kalbų veiksmažodinių abstraktų istorijai. Savo tyrinėjimo išvadas jis apibendrina tokia schema (schemoje parodomos darinių priesagos):

Wolframas Euleris nagrinėja baltų kalbų prakaito ir krauko pavadinimus („Schweiß“ und „Blut“ in den baltischen Sprachen, p. 33–34). Alfredas Bammesbergeris – sudurtinius žodžius, kurių pirmasis elementas **waiš-~weiš-* (Baltisch **waiš-~weiš-* als Erstelement von Komposita, p. 35–38).

Bendrame A.Bammesbergerio ir Simo Karaliūno straipsnyje (Zu Fragen nach der ethnischen Identität der Aisten, p. 39–51) bandoma dar kartą pažvelgti į daugybę ginčų sukelusio pavadinimo *Aestiorum gentes* kilmę. Remdamiesi įvairių tautų pavadinimais, autorai linkę manyti, jog ir šaknies **Aist-*, **aistr-* pirminė reikšmė galėjusi būti „žemė, kraštas, laukas, dirva“, o toliau šie žodžiai galėtų būti siejami su ide. **aidh-* „degti“. Idomi šio straipsnio mintis, jog lot. *succinum* „gintaras“ šaltinis galėjo būti liet. **sakinas* „didelis sakų gabalas“ (plg. liet. *jautis* – *jautinas* „didelis jautis“, *vaikas* – *vaikinas*, *sakai* – **sakinas*).

Tarp straipsnių, skirtų prūsistikai, ypač įdomus Frederiko Kortlandto straipsnis (The development of the Prussian language in the 16th Century, p. 55–76), kuriamo greta vienas kito pateikiama visų trijų prūsų katekizmų tekstai, kurie išversti iš to paties vokiško teksto, toliau suvienodinama jų rašyba, foneminė interpretacija. Šis naujasis, autoriaus koreguotas tekstas paliudija, kad katekizmai rodo jų kalbos nepertraukiamumą, o Enchiridiono kalba iš tikrujų atspindi realią lingvistinę sistemą.

Kitas F. Kortlandto straipsnis (Two Old Prussian fragments, p. 115–120) skiriamas garsiosios Bazelio epigramos (*Kayle rekyse...*) ir 1583 m. fragmento *Deues: does dantes, Deues does geitka* analizei. Idomi išvada, kad Bazelio epigramos žodžius galėjo užrašyti vokietis, o išgirdo juos iš savo kolegos prūso. Olandų kalbininkas dar viename straipsnyje (Who is Who in the Old Prussian Epigram? p. 127–128) prieštarauja kai kuriems Wolfgango P. Schmido teiginiams dėl Bazelio epigramos teksto interpretacijos jo 1982 m. straipsnyje „Jesus, ich leid“.

Bazelio epigramos tyrinėtojų gretas savo įdomiu straipsniu (Anmerkungen zum Baseler Epigramm, p. 121–126) papildo ir šio veikalo redaktorius A. Bammesbergeris.

Taigi skaitytojų ir aiškintojų amerikiečio Stepheno C. Mc Cluskey 1974 m. netikėtai Bazelio universiteto bibliotekoje aptiktam prūsiškam teksteliui tikrai neįrūksta.

Oswaldas Panaglis (Wortfeldstudien zum Altpreussischen. Am Beispiel des Elbinger Vokabulars, p. 77–87) analizuoją Elbingo žodynėlio leksiką. Tiesa, šiuo atveju ji domina ne specialios baltistikos problemos, o žodynėlio tematika, jo sudarymo principai.

Wojciechus Smoczyński didokame straipsnyje (Zum Morphologie des altpreussischen Artikels, p. 89–114) tlesia savo prūsų kalbos morfologijos tyrinėjimus, šį kartą pateikia vadinamųjų prūsų kalbos artikelių (*stas, sta*) analizę.

Labai malonu, kad i aktyviųjų prūsų kalbos tyréjų eiles įsijungia ir jaunas italų kalbininkas Alessandras Parenti. Knygoje skelbiamas jo straipsnis apie prūsų kalbos abstrakčiuosius darinius su priesagomis *-sna*, *-senna*, *-sennis* (Old Prussian Abstract Nouns in *-sna*, *-senna*, *-sennis*, p. 129–142). Pagrindinė straipsnio išvada, jog kai abstraktai sudaromi iš antrinių veiksmažodžių, turinčių kirtį kamiene, yra vartojoama priesaga *-sna*, kai sudaromi iš pirminių veiksmažodžių, vartojoamos priesagos *-sna* ir *-sennis*.

Lituanistinė veikalo dalis prasideda Zigmo Zinkevičiaus straipsniu apie rankraštinius tekstuose iki Martyno Mažvydo katekizmo (Das Problem der litauischen handschriftlichen Texte bis Mažvydas, p. 145–150). Čia aptariami Onos Matusevičiūtės, Sigito Narbuto surasti tekstai, pranciškonų vienuolių veikla Lietuvoje.

Jochenas D. Range savo straipsnyje (Philologisch-sprachwissenschaftliche Aufbereitung und Edition altlitauischer Texte, p. 151–164), trumpai prisiminės vokiečių baltistikos tradicijas, dabartines baltistikos studijas Vokietijos universitetuose, pagrindinį dėmesį skiria senųjų lietuviškų tekstų publikavimui.

Guido Michelini rašo (Eine wissenschaftliche Edition der *Zemczuga Theologischka* aus dem Jahr 1600, p. 165–169) apie savo ne taip seniai rūpestingai parengtą ir kartu su lotynišku originalu išleistą svarbų lietuvių raštijos paminklą – „Simono Vaišnoro 1600 metų *Zemczuga Theologischka* ir jos šaltiniai“ (Vilnius, 1997).

Paola Cotticelli-Kurras (Morphosyntaktische Untersuchungen zur Bibelübersetzung von Johannes Bretke: Die Pronominalform des Adjektivs in Bretkes Evangelien, p. 171–194) nagrinėja Jono Bretkūno Biblijos vertimo evangelijų teksto įvardžiuotinių būdvardžių vartoseną, lietuviškus pavyzdžius palygina su Martyno Liutero Biblijos vertimo, Vulgatos tekstais.

Kita italų kalbininkė Loredana Serafini Amato, be kita ko, kadaise išleidusi knygą apie postpozicijų vartoseną senojoje lietuvių kalboje (*La distribuzione della posposizione nel lituano antico*, Napoli, 1976), savo straipsnyje (Zum „Compendium Grammaticae Lithvanicae“ von K. Sapūnas – T. Schultz, p. 195–205) analizuoją 1673 m. vadinamąją Sapūno-Šulco lietuvių kalbos gramatiką, atskirai aptaria jos rašybą, iškelia būdingesnes skaitvardžių, veiksmažodžių sistemos, sintaksės, leksikos ypatybes.

Vincentas Drotvinas savo straipsniu (Litauische Lexikographie in Ostpreussen: Handschriften, Publikationen, Untersuchungen, p. 207–212) tartum apibendrina savo keliolikos metų Mažosios Lietuvos leksikografijos tyrinėjimą ir

publikavimą, pabrėžia, jog Mažosios Lietuvos žodynai tai ne tik medžiaga akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“, bet ir svarbus lietuvių kultūros istorijos šaltinis.

Balduras Panzeris (Sprachverwandtschaft bei Philipp Ruhig (1745) und seinen Gewährsleuten, p. 213–227) analizuojant kalbų giminystės problemas – savotiškas lyginamosios kalbotyros užuomazgas, randamas Pilypo Ruigio veikale „Be trachtung der Litauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften“ (Königsberg, 1745). Straipsnio autorius nurodo šaltinius, kuriais galėjo remtis P. Ruigys aptardamas šias problemas.

Bernfriedas Schlerathas savo straipsnyje (Lateinisch *sciens*, *scientes* in den Evangelien und in litauischen Übersetzungen, p. 229–240) parodo, kaip įvairiai Biblijos į lietuvių kalbą vertėjai (nuo Jono Bretkūno iki Česlovo Kavaliausko) perteikia lotyniškas formas *sciens*, *scientes*.

Elvyros Julijos Bukevičiūtės straipsnis (Zur Verwendung der diakritischen Zeichen in der preussisch – litauischen Bibel des 18. Jahrhunderts, p. 241–258) skirtas vadinamosios Johanno Jacobo Quandto 1735 metų (II leid. 1755) Biblijos rašybos, tiksliau čia vartojamų diakritinių ženklų analizei.

Gertruda Bense mėgina spręsti (Studien zu einem preussisch-litauischen Text des 18. Jahrhunderts: die „Kinderlehre“ von 1735, p. 259–267) labai sudėtingą 1735 m. Karaliaučiuje išleistos knygelių „Pienas mažėms Waikélems“ autorystės klausimą. Yra šiokia tokia dingstis, jog knygelių parengėjas ieškotinas to meto vadinamosios Biblijos komisijos aplinkoje. Šiaip ši 36 puslapių knygelė įdomi ne tik lietuvių kalbos tyrinėtojams, bet ir pedagogams, juk taip gražiai čia suformuluojami pagrindiniai mokinio elgesio principai: „Szuileje be esas ne turri šnekkęti neigi žáisti, neigi miegoti, neigi wálgyti, neigi ant Knygù gulléti, neigi Knygas supléštyti, bet patogey sedédams, iš Szirdies mokintis“.

Rosemarie Lühr (Zur Genese von konzessiven Strukturen im Litauischen, p. 269–288) rašo apie nuolaidos sakinių struktūrą senuosiouose lietuvių raštijos paminkluose.

Lietuvių kalbos klausiamuosius sakinius nagrinėja Giovannis Gobberis (Entscheidungsfragesätze im Litauischen: Zu ihren Formen und Funktionen, p. 289–296).

Kai kuriuos lietuvių kalbos žodžių *įšcios*, *tévas*, *trinka*, yrà kilmés ir darybos klausimus aiškina Alfredas Bammesbergeris (Etymologie und Wortbildung: Litauische Beispiele, p. 297–304). Jis aptaria ir naujo praktinio lietuvių-vokiečių kalbų žodyno pabūdį (Ein neues Wörterbuch *Litauisch-Deutsch*, p. 315–318).

Naujajai lietuvių leksikografijai skirtas ir Williamo R. Schmalstiego straipsnis (Lithuanian Post-Independence Dictionaries, p. 305–314). Jis atkreipia dėmesį į žodyno iliustracinių medžiágos pokyčius Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Stebisi mūsų leksikografų išradingu, kai jie, sovietiniai metais su religija susijusios iliustracinių medžiágos privengdam, sakinį *Gerbk* savo *tėvą* ir *savo motiną* priskyré Jonui Jablonskiui.

Janina Jakelaitytė (Das Litauische im diplomatischen Verkehr: Probleme und Aufgaben, p. 319–329) nagrinėja dabartinės lietuvių diplomatinių kalbos trūkumus.

Frankas Heberleinas savo straipsnių (Aufgaben einer synchronen komparativen Baltistik, p. 331–344) skiria praktinėms lietuvių kalbos mokymo problemoms.

Latvistikos skyrius prasideda žinomas italų baltistės Marijos Teresos Ademollo Gagliano straipsniu (Eredità lessicali indeuropee in lettone, p. 347–357), kuriame aptariama keliolika tik latvių kalbai būdingų senųjų indoeuropietiškos kilmės žodžių (*agrs* ‘ankstus’, *aīres* ‘svidrės’, *asins* ‘kraujas’, *dēt* ‘čiulpti’, *grīva* ‘(upės) žiotys’, *grūts* ‘sunkus’, *giūovs* ‘karvė’, *jumis* ‘kemerys’, *kāuns* ‘gėda’, *siēva* ‘žmona’, *sirpis* ‘pjautuvas’, *smiēt* ‘juoktis’, **suvs*, plg. *suvēns* ‘paršas’, *sviēdri* ‘prakaitas’, *vepris* ‘meitėlis’).

Péterio Vanago straipsnis (Die altlettischen Texte und einige Probleme ihrer Erforschung, p. 359–369) skirtas senųjų latviškų tekstų problemoms. Beje, jis šia tema neseniai Vilniaus universitete apgynė habilitacinię disertaciją.

Ojaras Bušas (Eine Streitfrage der lettischen Namenkunde (Ortsnamen mit *Paun*-), p. 371–376) teigia, jog latvių vietvardžiai su *Paun*- gali būti latviški, tačiau kai kurie pievų pavadinimai bei upėvardžiai (plg. lat. *Paunupis*) veikiausiai yra finougriskos kilmės.

Gausias italų autorių eiles papildo ir Pietro U. Dini straipsniu (Ein unbeachteter altlettischer Zweizeiler (1607) von Hieronymus Megiser, p. 377–382), kuriame analizuojamas iki šiol tyrėjų dėmesio nesulaukęs dvielis, paskelbtas vokiečių humanisto Hieronymo Megiserio daugiakalbiame Martyno Liutero Mažajame katekizme.

Paskutinė knygos dalis, kaip minėta, skiriama mišrioms baltistikos problemoms. Pirmiausia čia skelbiama labai daug baltistikai nusipelnusių vokiečių filologo Friedricho Scholzo straipsnis (Zum Problem des Zeitpunkts der Entstehung einer eigenständigen Schönen Literatur in den Ländern des Baltikums, p. 387–400) apie Baltijos (Lietuvos, Latvijos, Estijos) kraštų grožinės literatūros formavimąsi. F. Scholzas šia tema, kaip žinome, išleidės puikią knygą „Die Literaturen des Baltikums: Ihre Entstehung und Entwicklung“ (Opladen, 1990).¹

Daugiausia remdamasi lietuvių literatūros pavyzdžiais, Lianė Klein (Aspekte der Vermittlung eines baltischen Literaturverständnisses, p. 401–408) analizuoją Baltijos kraštų XX amžiaus pradžios literatūros raidą.

Italijoje besidarbuojanties, nuostabiai lietuvių kalba mokantis Nikolajus Mikhailovas pastaruoju metu ypač domisi baltų mitologija. Knygoje paskelbtame straipsnyje (Baltische Mythologie. Der aktuelle Zustand der Forschung: Pro-

---

¹ Prof. Friedrichui Scholzui Vilniaus universitetas 1998 m. rugėjo 29 d. suteikė garbės daktaro vardą.

bleme und Perspektiven, p. 409–416) jis apžvelgia dabartinę baltų mitologijos tyrinėjimo situaciją, mėgina suformuoti svarbiausias jos tyrinėjimo kryptis.

Magdalénė Huelmann, nesenai išleidusi vertingą monografiją apie lietuvių ir latvių darbo dainas (Die litauischen und lettischen Arbeitslieder. Ein Vergleich, München, 1996)² savo tyrinėjimo rezultatus reziumuoja ir mūsų aptariamoje knygoje (Aspekte des litauischen und lettischen Arbeitslieds, p. 417–426).

Knyga baigiamą žymiojo vokiečių baltisto Rainerio Eckerto straipsniu (Brauchtum und Folklore im Ostbaltischen: Zum Johannisfest (lett. *Jāņi*: lit. *Joninės*, und zu den Johannisliedern, p. 427–455), kuriame, trumpai apžvelgus svarbiausias baltų tautų folkloro tyrinėjimo problemas, analizuojama Joninių šventės atspindžiai latvių liaudies dainose. Iš tikrujų turbūt nė vienos kitos tauatos liaudies kūryboje nerasisime tiek daug gražių posmų, skirtų šiai šventei.

Negalima nesidžiaugti šiuo vertingu leidiniu. Belieka nuoširdšiai padėkoti konferencijos organizatoriui ir leidinio sudarytojui Katalikiškojo Eichstätto universiteto profesoriui Alfredui Bammesbergeriui, kuris, be kita ko, knygos pratarmėje lietuvišku žodžiu priminė ir tam tikrus savo miesto ryšius su Lietuva: „Po karo būrys lietuvių apsigyveno mūsų rajone. Ir dabar mes norime pratęsti kontaktus tarp Eichstätto ir Lietuvos, bet ši kartą tik absoliučiai taikingus“.³

Kaip minėjome, veikalą išleido garsioji Carlo Winterio leidykla. Derėtų priimti, jog ši leidykla lituanistines knygas pradėjo leisti ir platinti 1879 metais. Taigi šioje srityje ji neturi sau lygių.

Algirdas Sabaliauskas

PIETRO DINI. LE LINGUE BALTICHE

Pasižiūrėjus į Pietro Dini lituanistinių ir baltistinių knygų lentyną atrodo, kad tas knygas jam atneša gandrai. Greta *L'anello baltico* (Genova, 1991), *H. J. Lysius, Katekizmas* (Vilnius, 1993), *L'Inno di Sant'Ambrogio di Martynas Mažvydas* (Roma, 1994), *Repubbliche baltiche* (Milano, 1994), greta žeminin-

---

² Plg. Kudirkienė L. *Lituanistica*, 1997, 3 (31), p. 141–143.

³ 1945–1949 m. Eichstätte veikė lietuvių gimnazija. Profesorius A. Bammesbergeris, norėdamas paminėti gimnazijos jubiliejų, Jungtinį Amerikos Valstijų ir Kanados lietuvių spaudoje kreipėsi į buvusius šios gimnazijos mokinius ir mokytojus. Po šio kreipimosi „Pradėjo eiti labai geri atsiliepimai: ir buvę mokytojai, ir buvę mokiniai pasakojo savo įspūdžius ir atsiminimus“ (Darbininkas, 1998. V. 28.) Minėtina, kad Eichstätte lietuvių gimnazijoje dirbo žinomi lituanistai Stasys Barzdukas, Izabelė Matusevičiūtė, Sergejus Treigys. Meninį lavinimą dėstė žymusis mūsų architektas Vytautas Žemkalnis (Landsbergis). Tarp 55 pirmosios laidoš abiturientų 1946 m. gegužės 14 d. brandos atestatą čia gavo ir dabartinis Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, plg. Rudys S. Eichstaeto lietuvių gimnazija, *Lietuvių švietimas Vokietijoje*. Red. V. Liulevičius, Chicago, 1969, p. 322–341.